

Alessandra Argenti Tremul obravnava odseljevanje istrskih beguncev v letih 1945-56 skozi pisanje lokalnega italijanskega časopisja. Kot izraz ljudske oblasti je to časopisje zastopalo uradna jugoslovanska stališča v odnosu do problema in pripisovalo odgovornost eksodusa italijanskim oblastem ter Odboru za narodno osvoboditev za Istro. Odhod italijanskega prebivalstva je razlagalo v smislu normalizacije etnične strukture polotoka, ki jo je izmaličil prejšnji dotok italijanskega prebivalstva po načrtih italijanskega kapitala in ekonomske nadvlade. Vzroki za eksodus so bili torej v izgubi italijanskega privilegirane in hegemonskega položaja znotraj družbe, v italijanski propagandi in iredentizmu, v nacionalnem čutu italijanskega prebivalstva, v tradicionalnih gospodarskih vezeh Istre s Trstom, kamor so se Istrani že tradicionalno izseljevali in ohranjali družinske ter sorodstvene vezi z domačim krajem, in seveda v vzpostavitvi socialističnega družbenega reda, ki ga večina ni bila pripravljena sprejeti. Časopisje je sicer naglašalo, da je šlo za prevaro in to argumentiralo s sklicevanjem na slabe življenjske razmere beguncev na italijanskih tleh kot tudi na dejstvo, da so jih naselili med slovensko prebivalstvo, ki je z razmejitvijo ostalo v Italiji, da bi pitalijančili obmejni manjšinski teritorialni pas.

Zgodovinar *Jure Gombač* ponuja vpogled v izseljevanje beguncev iz Kopra in okolice v letih 1954-56 na osnovi prošenj za izvozno dovoljenje iz jugoslovanske cone Svobodne tržaškega ozemlja, ki so jih bili dolžni vložiti optanti, da so lahko prešli jugoslovansko-italijansko mejo s svojo premoženjsko imovino. Avtor se je poslužil vzorca 1003 vlog, iz katerih je statistično prikazal osnovne strukturne poteze (spol, starost, poklic...), časovno dinamiko procesa in vzroke oziroma razloge odhoda, ki so jih izseljenci navajali v prošnjah. Rezultate številčne analize je dopolnil še z dvema viroma, in sicer z zapisniki sej Okrajnega komiteja Zveze komunistov iz Kopra in s takratnim slovenskim krajevnim časopisjem. Nastal je zanimiv in poveden prikaz, ki mu sledimo skozi osebno zgodbo italijanskega ribiča Maria Riccobona. Med različnimi vidiki izselitve se seznanimo tudi s premoženjem, ki so ga optanti odnašali s seboj, od pohištva in obleke, poklicnega orodja in najrazličnejših družinskih predmetov ter materialnih oziroma čustvenih dragocenosti, do živeža in domačih živali.

Aleksej Kalc

MATJAŽ KLEMENČIČ, *Jurij Trunk med Koroško in Združenimi državami Amerike ter zgodovina slovenskih naselbin v Leadvillu, Kolorado, in v San Franciscu, Kalifornija*, Celovec – Ljubljana – Dunaj: Mohorjeva založba, 1999, 509 str.

Obsežno delo dr. Matjaža Klemenčiča je razdeljeno na dva dela: prvi zajema obdobje dela koroškega duhovnika Jurija M. Trunka na Koroškem in njegov prvi odhod v Združene države Amerike (ZDA) ter njegovo delovanje med ameriškimi Slovenci. V

tem sklopu je avtor raziskoval tudi začetek, obstoj in življenje slovenskih izseljencev v mestu Leadville, v ameriški zvezni državi Kolorado (Colorado) ter zgodovino tamkajšnje slovenske naselbine. V Leadvillu je sledil življenju in delu Jurija M. Trunka v župniji sv. Jožefa v obdobju od leta 1924 do 1946. Drugi del knjige, ki je manj obsežen, zajema obdobje življenja in dela Jurija M. Trunka v San Franciscu, v ameriški zvezni državi Kaliforniji (California) od leta 1946 in pregled zgodovine tamkajšnje slovenske naselbine, s posebnim poudarkom na zgodovini »Kranjskega hriba«. V San Franciscu je Jurij M. Trunk živel v župniji Gospodovega rojstva do svoje smrti v visoki starosti 103 let, leta 1973.

V prvem delu je najprej predstavljeno življenje Jurija M. Trunka na Koroškem od rojstva leta 1870 do posvetitve v duhovniški stan in njegovo prvo potovanje v »Ameriko«. Sledi zasledovanje druge in tretje Trunkove poti v ZDA ter njegovih stikov z »Amerikanci«. Obsežno poglavje je namenjeno Trunkovemu delu *Amerika in Amerikanci*, ki je najprej izšlo leta 1912 in 1913 v samozaložbi v posameznih zvezkih, leta 1913 pa še v knjižni obliki. Knjiga je še danes eno izmed temeljnih del za raziskovalce zgodovine slovenskega izseljenstva v ZDA. V njej je Trunk uporabil obilo statističnega gradiva in tudi slikovnega gradiva, ki so mu ga pošiljali posamezniki iz slovenskih naselbin ameriških zveznih držav. Obdobje prve svetovne vojne je Trunk preživel na Koroškem, kjer je obdržal stike z ameriški prijatelji. Leta 1920 je bil Trunk član plebiscitne komisije na Koroškem. Razočaran nad obema državama, ki sta hoteli njegovo koroško domovino zase, se je Trunk julija 1921 odločil za odhod v ZDA. Pri tem je pomembno omeniti, da je Trunk že pred prvo svetovno vojno dobil prve ponudbe za izselitev v ZDA. Še preden je Klemenčič na podlagi raziskav opisal Trunkovo življenjsko pot v ZDA, je podal obširen in na različnih virih oprt opis zgodovine nastanka in razvoja mesta Leadville v Koloradu od sredine 19. stoletja do 90-ih let 20. stoletja. V več poglavjih je poskušal osvetliti nastanek in razvoj slovenske skupnosti, ki je s svojim življenjem in delom na tej visoki planoti »z redkim zrakom« pripomogla k splošnem ustvarjanju in »dihanju« mesta in okolice. Spremljal je naselitve prvih Slovencev v mestu in okolici, njihovo začetno organiziranost, gospodarsko in kulturno življenje ter razvoj in ustvarjanje verske (katoliške) skupnosti. Pri tem je opozoril na problematiko ameriških nacionalnih statistik in število slovenskih izseljencev glede na strukturo prebivalstva po materinem jeziku. Ob tem je na koncu poglavja postavil pomembno vprašanje: »Ali slovenska skupnost v Leadvillu ter okraju Lake izumira?« S tega vidika je tudi raziskal vpliv slovenskih priseljencev na gospodarski razvoj mesta Leadville in razvoj slovenskega podjetništva od konca 19. stoletja do 90-ih let 20. stoletja (od lastnikov tako imenovanih »saloonov« – gostinskih lokalov do trgovcev in lastnikov avtomehaničnih delavnic). Iz zgodovine slovenskega podjetništva je posebej opisal vzpon in zaton trgovskega podjetja družine Zaitz.¹

Raziskal je ustanovitev in razvoj župnije sv. Jožefa v Leadvillu, duhovnike, ki so

¹ Frank Zaitz starejši je bil najvplivnejši slovenski priseljencec v Leadvillu. Rojen leta 1868 v Korinju v Suhi krajini se je izselil komaj sedemnajstleten leta 1885 v ZDA.

tam službovali in se še posebej posvetil župnikovanju Jurija M. Trunka in življenju v župniji po njegovem odhodu. Poleg verskega življenja v mestu je raziskal še politične aktivnosti Slovencev tako na ravni mesta Leadvilla, okraja Lake in države Kolorado in na zvezni ravni ter organiziranost Slovencev v mestu Leadville v razna društva (cerkvena, bratske podporne organizacije, Slovenski dom in druga društva). Prvi del knjige avtor zaključí s poglavjem o obiskih pomembnejših Slovencev pri slovenski skupnosti v Leadvillu (ljubljska škofa Anton Bonaventura Jeglič in Gregorij Rožman, predsednik K. S. K. Jednote Anton Grdina in Franka Zaitza, urednika časopisa Proletarec in Ameriškega družinskega koledarja).

Drugi del knjige zajema poglavja o ustanovitvi in zgodovini slovenske naselbine² v San Franciscu, kjer v uvodu predstavi priselitev slovanskega prebivalstva v Kalifornijo. V mestu San Francisco predstavi organiziranost Slovencev od konca 19. stoletja. Sledi opis verskega življenja slovanskega prebivalstva v San Franciscu do ustanovitve župnije Gospodovega rojstva. Konec 19. stoletja je prišel med Slovence v San Franciscu Peter J. Jeram, ki ni bil zadovoljen z verskimi razmerami in je začel vedno bolj razmišljati o nekakšni »slovenski naselbini« (v letih 1894-1895). Klemenčič opisuje, kako se je Jeram lotil tega velikopoteznega načrta, kot je sam pisal: »*spraviti Slovence ven na deželo*«. Leta 1896 je Jeram opravil kupčijo z zemljišči in kmalu zatem se je začelo postopno preseljevanje Slovencev na to območje, ki so ga imenovali Rajska dolina, pa tudi »*nova katoliška domovina*«. Opis zanimive epizode slovanskega življenja, ki se je na žalost dokaj klavrnó končala. Leta 1897, ko je Jeram utonil v reki Eel je začela naselbina naglo propadati in kolonisti so se osiromašeni razpršili po ZDA. Po virih, ki jih je pregledal avtor naj bi bilo veliko nepravilnosti in goljufij prodajalcev že na začetku tega projekta. V začetku 20. stoletja je bila ustanovljena župnija Gospodovega rojstva, ki je naj bi zadovoljevala verske potrebe slovanskega prebivalstva, predvsem slovenskih, hrvaških in dalmatinskih ter slovaških družin. Niso pa se nikoli formalno pridružili tej cerkvi Čehi, ki so bili sicer maloštevilni in Poljaki, ki so živeli v tem okraju. Klemenčič je na podlagi zbranega in pregledanega gradiva obširno opisal življenje in delo v tej župniji in se še posebej osredotočil na obdobje, ko je leta 1946 prispel tamkaj Jurij M. Trunk. Raziskal je Trunkovo ustvarjanje v San Franciscu, katerega rezultat je med drugim rokopis »*Amerika*«, v katerem naletimo v uvodu na razmišljanje ostarelega Trunka o odnosu med Rusijo in Ameriko po drugi svetovni vojni in o zanimanju Slovencev za ta dva vzporedna svetova. V rokopisu naj bi v šestnajstih poglavjih orisal različna področja ameriške družbe in ob njih strnil svoja razmišljanja, saj je preživel polovico svojega življenja v ZDA. Poglavje avtor zaključí z pregledom stanja v župniji po smrti Jurija M. Trunka leta 1973. Pri drugem delu knjige je potrebno omeniti, da se je lotil obravnavanja zgodovine slovenske naselbine v Kaliforniji bolj na splošno, kot nekakšen pregled, ki naj bi služil bodočim raziskovalcem te sfere v pomoč. Opozoril je na njeno prisotnost in jo predstavil kot predmet zanimanja.

² Slovenska naselbina na »Kranjskem hribu«.

Knjiga sicer ni tako ostro razdeljena, kot se mogoče zdi na prvi pogled, vendar bi lahko bila glede na obravnavane teme. Rdeča nit, ki jo povezuje v celoto je prav Trunkova življenjska pot od Koroške do Fulde v Severni Dakoti, Leadvilla v Koloradu in San Franciscu v Kaliforniji. Če bi delo razdelili na posamezne dele, bi v prvi sklop lahko uvrstili Trunkovo obdobje na Koroškem in njegov odhod v ZDA. Posebej bi lahko obravnavali raziskavo o slovenski naselitvi v Leadvillu in njegovi okolici ter ločeno pregled slovenske naselbine v San Franciscu v Kaliforniji. Zgodovinar Matjaž Klemenčič je kot vezni člen med raziskavami teh slovenskih naselbin uporabil Trunkovo življenjsko pot, ki povezuje dele v kohezivno celoto.

Raziskave življenja Jurija M. Trunka in slovenskih naselbin v Leadvillu in San Franciscu temeljijo na številnih virih, ki jih avtor predstavi na koncu knjige. Uporabil je podatke avstrijskih ustanov na Koroškem in sicer arhiv krške škofije v Celovcu, veliko dokumentov je tudi iz Slovenskega znanstvenega inštituta v Celovcu. Precej gradiva in literature je iz Državnega arhiva Slovenije (AS) iz Ljubljane, Narodne in univerzitetne knjižnice (NUK) iz Ljubljane, Univerzitetne knjižnice iz Maribora in knjižnice teološke fakultete Univerze v Mariboru. Uporabil je precej časopisnih virov, tako slovenskih društvenih časopisov v ZDA kot tudi ameriških časopisov in revij (lokalnih in širše ameriških) ter slovenskih časopisov v domovini. Od arhivskega gradiva je tudi precej publikacij bratskih podpornih društev, cerkva in drugih verskih organizacij v ZDA, Avstriji in ožji domovini. Za statistične podatke, s katerimi je opremljena knjiga, je avtor uporabil publikacije vladnih organizacij v ZDA, predvsem za štetja prebivalcev. Nekaj je tudi uporabljenih neobjavljenih virov, predvsem rokopisov spominov. V knjigi je precej objavljenih in citiranih odlomkov iz raznih pisem in zasebne korespondence, tako iz arhivskih in drugih ustanov, kot tudi iz zapuščin posameznikov. Pri nekaterih poglavjih se včasih zdi, kot da v tekstu prevladujejo v glavnem citati. V nekaterih primerih je naslonitev na take vire dragocen dokument za osvetlitev določenih zgodovinskih dogodkov. Poleg tega je knjiga opremljena s številnimi zemljevidi in diagrami ter tabelami, ki nam s številkami in slikami pomagajo pri predstavitvi določenih podatkov. Objavljene so tudi fotografije posameznikov, kolikor so bile ohranjene in dostopne ter tudi kraji, ki jih knjiga zajema kot geografski prostor raziskovanja.

Slovensko raziskovanje izseljevanja je s to študijo Matjaža Klemenčiča dobilo pomemben prispevek, ki združuje delo na arhivskem gradivu in zapuščinah ter nam skozi življenjsko zgodbo koroškega duhovnika Jurija M. Trunka predstavi del slovenskega izseljenstva. Hkrati nam dopolnjuje zbirko del, ki se ukvarjajo z raziskovanjem Slovencev v ZDA od prvih priseljencev do danes in bogati poznavanje te tematike v širšem slovenskem prostoru, in ne le znanstvenem.

Dean Ceglar